

Mikayıl Müşfiqin lirikası

*Pərixanım Soltanqızı (Hüseynova)*¹

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Mikayıl Müşfiqin yaradıcılığı tədqiq edilir və onun ədəbiyyatın inkişafındakı rolu ön plana çəkilir. Şairin ədəbi fəaliyyətə başladığı dövrdə (1930–1935) nəşr olunan şeirlərində insan obrazı, onun yaradıcı təbiəti və mübarizə ruhu tərənnüm olunur. Bu nümunələrdə şairin yeni poetik forma və ifadə vasitələrindən istifadə etdiyi, eyni zamanda ədəbi ənənələrdən bəhrələndiyi vurğulanır. “Rənanın ölümü” və “Əfşan” şeirlərində köhnə ilə yeniliyin mübarizəsi, Rənanın və Əfşanın simasında yeni ideya tərəfdarlarının qolçomaq qalıqlarına qarşı mətanətlə mübarizə aparması və nəticədə qalib gəlməsi əks etdirilir. Məqalədə dövrün əsas ideyalarından biri olan xalqlar dostluğu mövzusunun Mikayıl Müşfiq yaradıcılığında tutduğu yer elmi təhlilə cəlb edilir. Tədqiqatda şairin “Ana” şeiri, lirik peyzaj yaratdığı bir sıra poetik nümunələr, eləcə də sevgi mövzusunda qələmə aldığı şeirlər araşdırılaraq şərh olunur. Məqalədə elmi polemika aparılır, təhlillər isə şairin şeirlərindən seçilmiş nümunələr əsasında sistemli şəkildə təqdim olunur.

AÇAR SÖZLƏR

ədəbiyyat, poeziya, məhəbbət, insan obrazı

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 11.02.2026

Qəbul edilib: 16.05.2026

¹Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan <https://orcid.org/0000-0001-9391-6162> | huseynovaperixanim1962@gmail.com

Mikayil Mushfig's Lyrical Poetry

*Parikhanim Soltangizi (Huseynova)*¹

ABSTRACT

The article studies the work of Mikayil Mushfig, a prominent poet of Azerbaijani literature, and his role in the development of Azerbaijani Soviet literature is outlined. The poems published during the period when the writer began his literary activity (1930–1935) glorify the human image, creative nature, and struggle. It is emphasized that the poet used new poetic forms and means of expression in these poems, and benefited from literary traditions. The poems “Rana’s Death” and “Afshan” artistically reflect the struggle between the old and the new, the stubborn struggle of the new forces in the person of Rana and Afshan against the remnants of the scumbags, and their eventual victory. The article analyzes the place of the theme of friendship of peoples, one of the main ideas of Soviet literature, in Mikayil Mushfig’s work. The study examines and analyzes the poet’s poem “Mother,” a number of poetic examples created by him in a lyrical landscape, as well as poems written on the theme of love. The article conducts a scientific polemic, and the analyses are based on selected examples from the poet’s poems.

KEYWORDS

literature, poetry, love, human image

ARTICLE HISTORY

Received: 11.02.2026

Accepted: 16.05.2026

¹Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan
<https://orcid.org/0000-0001-9391-6162> | huseynovaperixanim1962@gmail.com

Giriş

XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri novatorluq idi. Bu orijinallıq S. Rüstəmin, M. Müşfiqin, R. Rzanın, S. Vurğunun, M. Rəfilinin və bu kimi digər sənətkarların yaradıcılığında öz ifadəsini tapmışdır. Lakin estetik baxımdan bu novatorluq daha çox M. Rəfili və R. Rza yaradıcılığında diqqəti cəlb edir. Qeyd etmək lazımdır ki, şeir axtarışlarında bu sənətkarların yaradıcılığında sərbəstlik, fərqlilik və bir-birinə zidd xüsusiyyətlər müşahidə olunur. Bu cəhətlər sərbəst şeirdə əks olunan əhvali-ruhiyyənin xarakterində və ideya-məzmun xüsusiyyətlərində özünü göstərir. Belə ki, M. Rəfilidə sərbəst şeir dünyaya daha çox subyektiv münasibətin, fərdiyyətçilik psixologiyasının ifadə forması olduğu halda, R. Rzada bu, ümumi inqilabi əhvali-ruhiyyənin, tarixi optimizmin inikas forması idi (Azərbaycan sovet ədəbiyyatı, 1967, s. 287). M. Müşfiq poeziyasında isə sərbəst şeir əməkçi xalqa bağlı, onun yaradıcı əməyi ilə qidalanan, sevinc əhvali-ruhiyyəli optimizim, azadlığın, bəşəri və ictimai psixologiyanın ifadə forması kimi çıxış edir.

“Müşfiqin lirikada yolu – şəxsi və ictimai, subyektiv və obyektiv cəhətlərin tam sintezi və vəhdəti yolu, lirikanı zamanənin ictimai-fəlsəfi məzmunu ilə zənginləşdirmək yolu idi” (Azərbaycan sovet ədəbiyyatı, 1967, s. 286).

Mikayıl Müşfiq yaradıcı ailədə dünyaya gəlmişdir. Təbii ki, atasının istedadı şairin yaradıcılığına müsbət təsir göstərmişdir. Mənbələrə görə, şairin atası Mirzə Qədir M. Maqomayevin “Şah İsmayıl” operasının librettosunun müəllifi olmuşdur.

Ədəbi fəaliyyətə 1926-cı ildən başlayan şairin 1930–1935-ci illərdə “Küləklər”, “Günün səsləri” kitabları, “Kəndli və ilan”, “Şəngül, Şüngül, Məngül” və s. kimi mənzum hekayələri çap olunmuşdur.

Metodlar

Tədqiqatın əsas məqsədi şairin yaradıcılığının mövzu, məzmun və ideya xüsusiyyətlərini sistemli şəkildə araşdırmaq və dövrünün ədəbi mühitində tutduğu mövqeyi elmi-nəzəri baxımdan tədqiq etməkdir. Bu məqsədlə məqalədə bədii tədqiq və təhlil prinsiplərindən, integrasiya, təsviri, tarixi, nəzəri və müasir yanaşma metodlarından istifadə edilmişdir. Təqdim olunmuş ədəbi-nəzəri məlumatlar elmi-filoloji aspektdə bədii nümunələr əsasında araşdırılmışdır.

Tədqiqatda şairin lirikasındakı əlaqələr araşdırılmış, onun Azərbaycan ədəbiyyatının və mədəniyyətinin inkişafına verdiyi töhfələr elmi baxımdan yüksək qiymətləndirilmişdir.

Nəticələr

Aparılan tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, M. Müşfiq Azərbaycan ədəbiyyatına orijinallıq gətirmiş novator şair kimi şöhrət qazanmışdır. O, yaradıcılığında ədəbi ənənələrdən, klassik və şifahi xalq ədəbiyyatının poetik formalarından məharətlə istifadə etmişdir. Məhz bu xüsusiyyətlər M. Müşfiqi dövrünün qələm sahiblərindən fərqləndirir.

Müzakirə

M. Müşfiq “And”, “İnqilab”, “Torpaq və traktor”, “Yarış”, “Məktəbli şərqisi”, “Mingəçevir həsrəti”, “Tərtərhes nəğmələri” və s. şeirlərində insan obrazını, onun əməksevərliyi, zəhmətkeşliyi və yaradıcı təbiətini ön plana çıxarır, yeni poetik forma və vasitələrdən istifadə edərək ədəbi ənənələrdən yaradıcı şəkildə bəhrələnir.

“Rənanın ölümü” şeiri M. Müşfiqin yaradıcılığında seçilən nümunələrdən biridir. Şeirdə Azərbaycan kəndinin tərəqqisi təsvir edilir. Rəna yeni ideyaların tərəfdarıdır; o, qolçomaq qalıqlarına qarşı mübarizədə onların hiyləsinin qurbanına çevrilir və faciəli şəkildə öldürülür.

Şairin qələmə aldığı poetik nümunələrdən biri də “Əfşan” şeiridir. Burada çətinliklər və qurbanlar nəticəsində qələbənin əldə edildiyi təsvir olunur. Əfşan xarakter etibarilə C.Cabbarlının Almaz obrazını xatırladır. O da yenilikçi gənkdir, sələfi kimi kəndinin maddi rifahı naminə mübarizə aparır. Onun bu çağırışı köhnə düşüncəli dayısı Xasayın, eləcə də tüfeyli Biləndər və İbiş kimi obrazların narazılığına səbəb olur. Lakin şeirin sonunda Əfşan onlara qarşı mübarizədə qalib gəlir.

Hər iki şeirin əsas ideyası yeni ictimai quruluşun qurbanlar tələb etməsi fikri üzərində qurulub. Rəna apardığı mübarizədə faciəvi şəkildə həlak olsa da, prinsip və idealları sayəsində qələbə qazanır. O, öz ideyaları uğrunda, köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi yolunda şəhid olan Fəxrəddin obrazının davamçısı kimi təqdim olunur (N. Vəzirov, “Müsibəti-Fəxrəddin”).

M. Müşfiq lirik poeziyada da zəngin yaradıcılıq nümayiş etdirir. “Yenə o bağ olaydı”, “Yağış”, “Dəvət”, “Bir günəş, bir baxış”, “Yağış yağarkən” və digər şeirlərində lirik peyzaj yaradaraq oxucuda təbiətin gözəlliyinə dair dolğun təsəvvür formalaşdırır.

Hər tərəfdə sovuq, hər tərəfdə qar,
Yığılmış çillənin can boğazına.
Axşamkı fırtına, axşamkı ruzgar
Düşmüş nağıl kimi xalqın ağzına
(Müşfiq, 2008, s. 197).

“Ana” şeirində hələ kiçik yaşlarında ikən anasını itirmiş Müşfiqin yaşadığı hiss və duyğular, həsrət və ağrı dolu xatirələr təsvir olunur:

Ana dedim, ürəyimə yanar odlar saçıldı,
Ana dedim, bir ürpəniş hasil oldu canımda,
Ana dedim, qarşımda bir gözəl səhnə açıldı,
Ana dedim, fəqət onu görməz oldum yanımda.

Şairin “Sənin gözlərin”, “Tar”, “Yenə o bağ olaydı”, “Küləklər”, “Gecə”, “Teleqraf telləri” kimi şeirləri məhəbbət mövzusunda qələmə aldığı nümunələrdəndir. Şair sevgi lirikasında insanın mənəvi aləmini tərənnüm edir, bir şəxsin hisslərinə ictimai məzmun verərək onu ümumiləşdirir. Müşfiqin məhəbbət lirikasında aşiq surəti fərd deyil, yüzlərlə aşıqın ümumiləşdirilmiş obrazı kimi təqdim olunur. Məsələn, “Sevirəm” şeirində yalnız bir nəfərin yaşadığı könül duyğuları tərənnüm olunmur:

Sevirəm
Bənövşə tək
Boynun bükərək
O məhzun duruşlarını.
Sevirəm
Mənimlə göz-gözə gələndə,
Şimşək baxışların vuruşlarını
(Müşfiq, 2004, s. 192).

“Yenə o bağ olaydı” şeirinin lirik qəhrəmanı aşıqdır. O, şeirdə coşub alışan, qısqanc bir gənc kimi təqdim olunur. Aşıq sevgilisini onun əndamını qucaqlayan dalğalara, suya, ləpələrə belə qısqanır.

Yenə o bağ olaydı, yenə o qumlu sahil,
Sular ötəydi dil-dil.
Saçın kimi qıvrılan dalğalara dalaydım,
Dalıb ilham alaydım.
Əndamını həvəslə qucaqlarkən dalğalar,
Qəlbimdə qasırğalar,
Fırtınalar coşaydı, qısqanlıqlar doğaydı,
Məni hirsim boğaydı...
(Müşfiq, 2004, s. 177)

Görkəmli ədəbiyyatşünas, müşfiqşünas alim, professor Gülhüseyn Hüseynoğlu qeyd edirdi: “Necə də təbiidir, səmimidir, insanidir, ürəkdən gələndir bu sözlər. Ürəkdən gəldiyi üçün də təsir edir, birbaşa ürəklərə gedir. Ayrı cür də mümkün deyil” (Müşfiq, 2004, s. 9).

Məhəbbət mövzusunə orijinalıq gətirən M. Müşfiq öz duyğularını sevdiyi qıza etiraf edir. Bu zaman o, ictimai duyğularını təhkiyəyə daxil etsə də, məhəbbət lirikasının mövzu və məzmununa, ideyasına, bədii bütövlüyünə və vəhdətinə xələl gətirmir. Şeirdə qəhrəmanın hiss və duyğuları ilə yanaşı, ictimai motivlərə də xüsusi yer verilir, aşiqin şəxsi səadət və fərəh hissi ümumiləşdirilərək ifadə olunur:

Bu yaz dostlarım bir az bəxtəvər olacaqlar,
Can-ciyər olacaqlar.
Bir az da uzaqlara açacaqlar yelkəni,
Ruh yeni, həyat yeni...
Çıxacaqlar göyləri aşaraq dönə-dönə
Buludların fəvqünə.
Uçacaqlar sabaha, uçacaqlar yarına,
Efir boşluqlarına.
Vaxtilə bir kölgə tək hür yaşamaq istəyən
Bu insan oğlu bilsən
Azadlıq ölkəsində daha şad olacaqdır,
Dünya dad alacaqdır
(Müşfiq, 2004, s. 179).

Bu nümunədə şair məhəbbət lirikasına müxtəlif poetik məna çalarları qatır, dostluq münasibətlərinin möhkəmlənməsini bədii şəkildə ifadə edir.

“Ədəbiyyatın, sənətin bitib-tükənməyən, tükənməyəcək, əzəli və əbədi mövzusunda, sənətkarların bütün zamanlarda, dönə-dönə müraciət etdikləri bəşəri mövzuda, məhəbbət mövzusunda Müşfiq də yazıb yaratmışdır” (Müşfiq, 2004, s. 8).

“Oxu, tar” şeirində şair fikir və hissin güclü vəhdətini poetik şəkildə əks etdirir.

Oxu, tar, oxu, tar!...
Səsindən ən lətif, şeirlər dinləyim.
Oxu, tar, bir qadar!
Nəğməni su kimi alısan ruhuma çiləyim.
Oxu, tar!
Səni kim unutar?
Ey geniş kütlənin açısı, şərbəti –
Alovlu sənəti!..

(Müşfiq, 2004, s. 122)

Tar şairin poeziyasında lirik obraz kimi əhəmiyyətli və geniş məna kəsb edir. Musiqinin xalq həyatındakı rolu, sənətin xəlqiliyi bu obraz vasitəsilə ifadə olunur. Aşıqın fəryadında xalqın dərdi və mübarizəsi səslənir:

Sən qulluq etmədin, məscidə, axunda,
Çalışdın həyatı sevməyin uğrunda.
Çoxları üzünə durdular,
Könlünü qırdılar,
Nə deyim o yekəbaşlara?!
Çaldılar ruhunu daşlara.
Üstündən bir qara yel kimi əsdilər,
Səsini kəsdilər.
Daşlandı çəkənlər nazını,
Böyləcə qırdılar aşığın sazını..
Sən xalqa “gül” dedin.
“Ey qüssə, öl dedin...”

(Müşfiq, 2004, s. 123–124)

Müşfiqə görə tar yalnız musiqi aləti deyil, o, yeni ictimai quruluş şəraitində hüquq qazanmış, öz tarixi-mədəni varlığını inkişaf etdirən azad bir xalqın səsidir (Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, 1963, s. 214–215).

Tarın bir vaxtlar qadağan edilməsi və Milli Konservatoriyanın tədris proqramından çıxarılması Müşfiqin etirazına səbəb olmuş və şair “Oxu, tar” – deyə bu aləti ucaldaraq “üsyən” etmişdir.

Vaxtilə Xalq şairi S. Rüstəm “Tar səsə qoyulur” şeirində:

Kəs səsini, ötmə dedim! ötmə dedim, ötmə, tar!
İstəməyir proletar səndə çalınsın Qatar –

deyə yazırdısa, Müşfiqin ildırım kimi gurlayan poetik etirazından sonra şair “Tarı səsə qoymaq olmaz!” şeirində yazır:

Yox, yox, buna qane oldum, tarı səsə qoymaq olmaz!
Onun doğma ahəngindən doymaq olmaz, doymaq olmaz
(Soltanqızı, 2025, s. 85–91).

“Teleqraf telləri” şeirində şair teleqraf tellərini uzaq məsafələrə baxmayaraq insanları bir-birinə yaxınlaşdıran, onlar arasında sevgi körpüsü salan, mənən birləşdirən mənəvi qida xətti, sevgi rabitəsi kimi təqdim edir.

M. Müşfiqin müəllifi olduğu “Yeddi aşiq” əsəri şifahi xalq ədəbiyyatının aşiq şeiri üslubunda qələmə alınmışdır. Burada təsvir olunan yeddi aşığın hər biri sazını sinəsinə basaraq müxtəlif mövzulara uyğun bir nəğmə deyir. Bu nəğmələrdə söz, əmək, istirahət, elm, təhsil, ana, insan hüququ kimi anlayışlar tərənnüm olunur. Burada müdrik qoca aşığın dili ilə vətən gələcək nəsillərə əmanət kimi təqdim edilir. Şeirdə bu qoca aşiq obrazında Mikayıl Müşfiq canlandırılır. O, vətənin və xalqının azadlığını gələcək nəsillərə əmanət edir. Sanki biz kölə yaşadığ, siz yaşamayın deyir...

Nəticə

M. Müşfiq yaradıcılığında uşaqlar da xüsusi yer tutmuş, o, uşaq ədəbiyyatına zəngin və dəyərli töhfələr bəxş etmişdir. “Coğrafiya”, “Məktəbli şərqisi”, “Zəhra üçün”, “Qaya”, “Şəngül, Şüngül, Məngül”, “Kəndli və ilan” və digər əsərləri ilə uşaq ədəbiyyatını zənginləşdirmiş, onların uşaq dünyasına işıq salmışdır.

“Qızılgül olmayaydı” poemasını Müşfiqə həsr edən Xalq şairi R. Rza 1978-ci ildə belə yazmışdır:

“Müşfiq onu əhatə edən aləm, təbiət, varlıq haqqında elə yazmışdır ki, bu sətirələr yalnız var olan aləm haqqında deyil, onun ümumi dəyəri, bəşəri mənası haqqında düşünməyə yol açır”.

Fikrim, hissim, xəyalım o qədər yüksəldi ki,
Mənə öylə gəldi ki,
Bizlərdən əvvəl nə yer, nə göy, nə həyat olmuş,
Nə bu ucsuz-bucaqsız gözəl kainat olmuş...
(Müşfiq, 1988, s. 83)

“Qızılgül olmayaydı” poemasında R. Rza oxucusuna şairi coşqun təbiətli, böyük istedad sahibi kimi təqdim edir:

O, hamıdan sadəydi,
hamıdan açıq ürək.
yetim kimi köyrək,
Dilindəydi çox zaman
Acığı, qəzəbi

(Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı, 2007, s. 448).

“Müşfiq elə nadir istedad idi ki, yeddi il müddətində mən onu tamamilə dərk edə bilməzdim. Onun coşğun qəlbinin döyüntülərini, parlaq zəkasını bütünlüklə qavramaq üçün

uzun illər lazım idi. Lakin Müşfiqlə keçirdiyim qısa həyatımı həmişə ömrümün bahar fəslə kimi xatırlayıram” (Axundzadə, 2005, s. 13).

Həyatdan nakam və gənc yaşlarında köçən Mikayıl Müşfiq əgər yaşasaydı, şübhəsiz ki, daha neçə-neçə dəyərli ədəbi əsərlər yaratmış olardı. Onun qələmi Azərbaycan poeziyasını zənginləşdirmiş, əsərləri isə ədəbi dəyərini qoruyaraq əsrlər boyu yaşamağa davam edəcəkdir. Şairin yaradıcılığı müasir və gələcək tədqiqatçılar üçün qiymətli elmi mənbədir. Onun həyatı, vətənə və xalqa bağlılığı, sevgisi, əqidəsi, iradəsi örnək kimi dəyərləndirilir. Şairin qələm dostu R. Rza Mikayıl Müşfiqin yaradıcılığından öyrənməyin, onun əbədiyaşarlığını dərk etməyin vacibliyini xüsusi vurğulamışdır. Bu baxımdan istedadlı şair Əliağa Kürçaylının Müşfiq haqqında söylədiyi fikirlər diqqətəlayiqdir: “Bu yaşda bu təb, bu ilham, bu dərinlik?” (Kürçaylı, 1961, s. 27).

Ədəbiyyat

1. *Azərbaycan sovet ədəbiyyatı*. (1967). I cild. ASSREA.
2. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi*. (1963). ASSREA.
3. Axundzadə, D. (2005). *Müşfiqli günlərim*. “Gənclik”.
4. Kürçaylı, Ə. (1961). *Nargindən əsən külək*. “Uşaqgəncnəşr”.
5. *Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı* (dərslək). (2007). I cild. “Bakı Dövlət Universiteti” nəşriyyatı.
6. Müşfiq, M. (1957). *Seçilmiş əsərləri*. “Azərnəşr”.
7. Müşfiq, M. (1988). *Həyat sevgisi*. “Yazıçı”.
8. Müşfiq, M. (2004). *Seçilmiş əsərləri*. “Şərq-Qərb”.
9. Müşfiq, M. (2008). *Seçilmiş əsərləri*. Üç cildə, I cild. “Avrasiya Press”.
10. Soltanqızı (Hüseynova), P. (2025). Azərbaycan ədəbiyyatının məfkurə mübarizəsində Süleyman Rüstəm yaradıcılığının rolu. *Filologiya və pedaqogika elmi araşdırmalar beynəlxalq elmi jurnal*, 3, 85–91.